

Б.Констан заради здійснення конкретних практичних намірів здійснював кроки, які часто суперечили його переконанням, а самі політичні погляди не відзначалися завершеністю та системністю, то тепер вони сформувалися настільки, що стали безумовно визначати спрямування його політичної діяльності. У даних конкретних умовах принципи Б.Констана, що склалися, вимагали “захисту свободи” від зазіхань Першого консула, який сконцентрував у своїх руках надзвичайну владу. Усвідомивши увесь ступінь небезпеки, молодий трибун все ж опинився у рядах опозиції.

### *Література*

1. King N., Hofmann E. Les lettres de B. Constant à Sieyès, avec une lettre de Constant à Pictet-Diodati // Annales B. Constant. – 1983. – № 3. – P.89-110.
2. Hofmann E. Les “Principes de politique” de Benjamin Constant: V. 1-2: Thèse. – Genève, 1980.
3. Constant B. Souvenirs historiques à l’occasion de l’ouvrage de M. Bignon // Revue de Paris. – 1830. – V. 11.
4. Реизов Б.Г. Бенжамен Констан и немецкий театр // Литература и эстетика. – Л., 1960. – С.111-150.
5. Baelen J. Benjamin Constant et Napoléon. – P., 1965.
6. Gourgaud G. Saint-Hélène: journal inédit de 1815 à 1818: V. 1-2. – P., 1902.
7. Constant B. Journal intime de Benjamin Constant et lettres à ses amis / Par D.Mélégar. – P., 1895.
8. Constant B. Lettres à sa famille 1775-1830 / Par J-H. Ménos. – P., 1888.

*Пахоменко С.П.*

*Маріупольський гуманітарний інститут*

## **ОРГАНІЗАЦІЙНЕ СТАНОВЛЕННЯ ГРЕЦЬКИХ ГРОМАД УКРАЇНИ НАПРИКІНЦІ 1980 – НА ПОЧАТКУ 1990-Х РР.**

Розбудова демократичної держави та громадянського суспільства тісно пов’язані з вільним етнічним розвитком усіх національностей, що проживають у країні. Важливою складовою цього розвитку є етнічна самоорганізація національних меншин. Сьогодні національно-культурні товариства як основні форми етнічної самоорганізації генерують і виражають специфічні інтереси етнічних спільнот і становлять самоврядувальну основу етнокультурного відродження. Протягом 1990-х рр. з’явилося немало статей, що констатують окремі позитивні зміни в культурному розвитку і національному житті греків України, які відбулися наприкінці ХХ ст. Між тим комплексний аналіз національно-культурного руху як чинника і складової частини етнокультурного

відродження, розвитку його організаційних засад не був предметом досліджень науковців. Метою пропонованої статті є висвітлення початкового етапу внутрішньоетнічного структурування грецької спільноти України, який охоплював період 1988–1991 рр. Це важливо не тільки в контексті реконструювання історії етнічного руху, а й в плані визначення і характеристики тих його особливостей (і, насамперед, необхідності формування позиції стосовно ідеї національно-територіальної автономії), що були обумовлені специфікою національних та суспільно – політичних процесів періоду „перебудови”.

Нові підходи партійно-державного керівництва у національній сфері наприкінці 1980 – на поч.1990-х рр. позначилися початком створення політико-правової основи суспільного буття етнічних меншин. У межах цього процесу меншинам була надана можливість організовуватися в національно-культурні товариства, центри та земляцтва і через них реалізовувати власні національно-культурні потреби, а також здійснювати взаємини з органами влади. Безумовно, однією з головних причин швидкої етнічної самоорганізації було усвідомлення національно-орієнтованою громадськістю кризового становища національних культур і мов, прагнення вивести їх із занепаду. Додатковий імпульс цьому процесу давало також і те, що в умовах послаблення влади комуністичної партії, механізму загального утримання і контролю, розпочався процес формування громадянського суспільства, створення форм і структур з власним організуючим потенціалом, серед яких важливе місце посідали структури національного характеру. З швидким руйнуванням механізму соціальної стратифікації, який створила і підтримувала правляча партія, національність була чи не єдиним критерієм групового захисту прав і привілеїв. Це ще більш обумовило активізацію етнічних зв'язків, що стали засобом соціальної адаптації [1].

Організаційне становлення грецьких громад у масштабах УРСР розпочалося в 1988р.\* Враховуючи існування певних елементів національно-культурного життя в 1960-ті – I пол. 1980-х рр. у середовищі греків Приазов'я, компактне проживання цієї спільноти, можна було б очікувати, що саме ця громада першою реалізує ідею етнічної самоорганізації. Але першими національну організацію створили грецькі мешканці Одеси, кількість яких складала 1800 осіб. Етнічне відродження греків Одещини мало глибоке і особливе коріння і ґрунтувалося не на кількості грецького населення та мірі збереження ним своїх етнічних характеристик, а на історичній пам'яті про роль греків в економіці, культурному і громадському розвитку Одеси ХІХ ст., про значення міста в національно-визвольному русі грецького народу. Місцеві греки усвідомлювали свою причетність до впливового грецького фактора в минулому Одеси. Збереженню історичної пам'яті сприяла діяльність з популяризації історії та культури Греції, що здійснювалася створеним

---

\* За переписом 1989 р. кількість українських греків становила 98594 осіб. З них 83691 (86%) мешкало у Донецькій області, переважно в південних її районах – Північному Приазов'ї.

у 1979 р. музеєм грецької революційно-патріотичної організації „Філіки етерія”. Певні передумови для етнокультурного відродження одеських греків на сучасному етапі було створено також діяльністю одеського міського відділення товариства “СРСР – Греція”. Хоча організація носила офіційний міждержавний характер (члени осередку проводили роботу серед моряків грецьких суден, студентів, проводили екскурсії для грецьких делегацій), вона згуртувала тих греків і мешканців Одеси, які прагнули зберегти і розвивати культуру свого народу, вивчати його історію, рідну мову, передавати ці надбання наступним поколінням [2].

Існування в Одесі офіційних інституцій, діяльність яких була спрямована на популяризацію грецької культури відіграло важливу роль в тому, що саме місцева грецька громада першою організувала національно-культурне товариство. Його організатором і керівником став Арістотель Папуніди – підполковник КДБ у відставці, колишній директор стадіону “Спартак”, а на той час – пенсіонер. Він особисто розшукав і перезнайомив греків міста, був ініціатором їх неформальних зустрічей на Приморському бульварі, у БК моряків, з чого в результаті утворилася організація – клуб “Еллада”. Його установчі збори відбулися 7 червня 1988р. Клуб було задумано як осередок спілкування і вивчення мови. Серед інших завдань діяльності організації статут передбачав також укріплення дружніх зв’язків з Грецією, вивчення її революційного минулого, проведення національних свят [3].

Після Одеси грецьке товариство сформувалося в іншому історичному центрі еллінізму в Україні – Маріуполі. Місто мало досить чисельну грецьку громаду (24078 осіб) і досвід національного культурного та громадського життя в минулому. Національна організація наприкінці 1980-х рр. утворилася на ґрунті загальнодемократичного руху “За чистий Маріуполь”, який поряд з порушенням проблем екологічної безпеки, вимагав від владних структур повернення місту Жданову його історичного імені. У січні 1989 р. членами руху – греками за національністю, на чолі з музичним робітником О.Ашлою було створено “Товариство грецької мови і культури при металургійному інституті і БК “Азовсталь”. На відміну від Одеси, Маріупольське грецьке товариство не відразу отримало юридичну реєстрацію і спочатку оформилося як секція грецької мови товариства рідної мови ім. Т.Г.Шевченка, засновником якого було Донецьке відділення фонду культури [4].

Засновані грецькі організації формально вважалися осередками Всесоюзного товариства радянських греків, створеного в 1988р. у Москві на чолі з доктором економічних наук, головою Московської міської ради Г.Х. Поповим. Але, насправді, більш-менш поширених зв’язків між українськими товариствами і московським центром не було. Так, наприклад, маріупольський осередок, поставивши на порядок денний одного із зібрань голосування за статут

Всесоюзного товариства, наштовхнувся на проблему не тільки відсутності тексту статуту, а й достатньої кількості тих, хто був з ним знайомий [5].

Паралельно з організаційним становленням грецьких громад України розпочався процес їх об'єднання. Його очолили представники грецької спільноти Донецька.

Донецьк був головним містом області, в якій проживала переважна більшість українських греків. (Хоча у самому Донецьку греків було 10328 осіб, вдвічі менше, ніж у Маріуполі). Вихідці з грецьких приазовських сіл отримували вищу і середню освіту в Донецьку, і саме тут, як правило, залишалися для продовження кар'єри. Тут сформувалася національна інтелектуальна еліта, середовище якої могло презентувати потенційних етнічних лідерів. З 70 вчених, керівних працівників, суспільних діячів-греків України Донецьк на той час представляли 29 осіб, Маріуполь – 9, Київ – 8, по одному Львів, Сімферополь, Харків, Тернопіль [6].

Донецьк мав великий економічний і культурний потенціал, а близькість сконцентрованих тут владних установ обласного масштабу допомагала оперативному вирішенню проблем національно-культурної сфери.

З 1988р. представники ініціативної групи, депутат облради А. Холін, професор математики Донецького університету С. Калоєров, доктор філософських наук, професор А.Ялі, працівник типографії газети “Радянська Донеччина” І. Колле проводили роботу щодо збирання носіїв етнічності спочатку в Донецьку, потім у сільських районах області. Вони особисто виїжджали в приазовські села, були в Маріуполі, Одесі, Дніпропетровську, Мелітополі, Запоріжжі, намагаючись розшукати представників грецького населення, створити осередки, налагодити зв'язки з вже існуючими товариствами.

23 грудня 1989 р. у Донецькому обласному будинку політпросвіти було скликано Установчу конференцію зі створення Республіканського товариства греків України (РТГУ). В ній взяли участь 416 делегатів. Було ухвалено статут і програму товариства. Метою і завданнями організації були: консолідація грецького населення України; сприяння реалізації його національно-культурних запитів, особливо в сфері освіти, народної творчості, задоволення релігійних потреб; сприяння підготовці національних кадрів, видання літератури, розвиток грецьких культурних центрів, організація фестивалів, симпозіумів, конференцій [7]. На конференції було затверджено структуру і керівний склад об'єднання. Очолив Республіканське товариство доктор філософських наук, професор Донецького торгового інституту І.О.Ялі.

Після утворення всеукраїнської організації процесу етнічного структурування грецьких громад було надано додаткового імпульсу. В 1990-1991 рр. сформувалися осередки у Києві, Харкові, Мелітополі, містах Криму, грецьких селах Донецької області. Процеси організаційного формування грецьких громад

Криму проходили в дещо іншому руслі, ніж в Україні загалом, і були тісно пов'язані з поверненням депортованих греків і необхідністю їх облаштування. Тому створення грецьких товариств на півострові було обумовлене перш за все цією метою. У 1990р. в Симферополі було створене кримське відділення Всесоюзного товариства греків, яке очолив І. Шонус. Перший рік товариство не мало офіційної реєстрації, а його діяльність не поширювалася за межі Симферополя [8]. У Керчі структурування грецької громади відбулося на ґрунті краєзнавчої і археологічної діяльності, яку здійснював з 1983р. краєзнавчий клуб “Ларус”. Він організовував археологічні експедиції, що шукали пам'ятки грецької античної культури в Криму, театралізовані костюмові походи, які повторювали шлях давньогрецьких поселенців [9]. З початком демократичних процесів в Україні активістом клубу Б.Бабичем-Маринакі стала здійснюватися робота з пошуку і групування носіїв грецької етнічності в місті, результатом якої стало створення в 1990 р. у Керчі культурно – просвітницького товариства греків.

Характеризуючи динаміку створення грецьких товариств, не можна не помітити таку закономірність. Якщо не брати до уваги приазовські села, де організація осередків не тільки ініціювалася, але і фактично здійснювалася Республіканським товариством, слід відзначити, що формування грецьких товариств в інших регіонах залежало не тільки, і не стільки від кількості грецького населення, а також національно-орієнтованої інтелігенції, стільки від наявності в її середовищі енергійного й ініціативного лідера, спроможного з'єднати носіїв етнічності, пробудити їх до активної громадської діяльності і очолити їх об'єднання. Не випадково, перші товариства формуються навколо однієї особи. У Києві це був І.Хачик, у Харкові – Н. Артеменко, у Мелітополі – С. Мавропуло, у Керчі – Б. Бабич-Маринакі. Кількість грецького населення не мала принципового значення для утворення товариств у великих адміністративних та культурних центрах – Києві, Харкові. Типові риси столичних мешканців, притаманні місцевим носіям грецької етнічності – енергійність, комунікабельність, наявність громадських зв'язків, вміння орієнтуватися у змінах суспільно-політичного становища, дозволили їм мобілізуватися і організуватися навіть швидше, ніж в регіонах з більшою кількістю грецького населення.

Основна діяльність грецьких товариств була спрямована на виконання завдань етнокультурного характеру. При більшості осередків були відкриті курси новогрецької мови, які велися переважно членами товариств, що володіли мовою і дуже рідко – професійними викладачами. В основному ж грецькі національно-культурні товариства обмежувалися проведенням внутрішніх заходів – свят Пасхи, Різдва, Дня незалежності Греції, літературних вечорів, концертів за участю національних фольклорних колективів.

Координувати і спрямовувати роботу первинних осередків було покликане Республіканське товариство греків України. Найпомітнішими справами в діяльності

загальноукраїнської організації в період, що розглядається, було створення національної газети “Логос” і проведення в Донецьку в лютому 1991р. науково-практичної конференції “Греки СРСР: пошук і формування національної культури”.

Конференція зібрала відомих науковців і громадських діячів, греків за національністю. Серед її учасників були Г. Попов, академік, доктор біологічних наук Г. Мацука, доктор філософських наук Ф. Кесіді, вчені – історики, філософи, етнографи, мовознавці. Доповіді, представлені на форумі, стосувалися проблем історичного і сучасного суспільно-політичного, культурного і мовного розвитку греків СРСР, містили прогнози щодо подальшої їх долі [10].

Делегація греків України взяла участь у I установчому з’їзді греків СРСР, який відбувся 29-31 березня 1991р. в м. Геленджик Краснодарського краю РСФСР. На ньому були присутні 616 осіб, в т.ч. 297 делегатів від 43 товариств. Підсумки з’їзду свідчили не тільки про новий рівень консолідації грецького населення (насамперед його еліти), але і про його вихід зі своїми вимогами на арену політичного життя. На з’їзді було створено Всесоюзне об’єднання греків СРСР на чолі з Г. Поповим. Одним із заступників голови об’єднання було обрано лідера грецького руху в Україні – І. Ялі.

Серед цілей Всесоюзного об’єднання першочергове значення мали не тільки традиційні національно-культурні пріоритети, а й захист і реалізація громадянських, політичних, соціально-економічних, особистих прав і свобод членів об’єднання.

Виконавчим органом об’єднання стала Національна Рада, обрана в кількості 61 особи. Їй було доручено підготувати й представити до Верховної Ради СРСР доповідь про можливість створення грецького національно-територіального утворення на території СРСР (за нього проголосувало 139 делегатів проти 79), а також внести пропозиції до комісії Верховної Ради СРСР про представництво греків в органах влади [11].

Першою з офіційних партійних документів на можливість створення національних адміністративних одиниць у містах компактного проживання етнічних меншин вказала Платформа КПРС „Національна політика партії в сучасних умовах”, прийнята у вересні 1989 р. Це питання вивчалось партійним і державним керівництвом УРСР, обласними органами влади [12]. Ідея була не новою, адже у 1920-1930-х рр. у руслі політики „коренізації” функціонували національні райони, сільради, також і грецькі, у Приазов’ї та Крим. У період, що розглядається, грецька автономія на території України теоретично могла бути створеною знову ж таки, або у Приазов’ї, де компактно мешкало 83691 греків, або ж у Криму, де грецька громада складала лише 2684 особи, але могла в перспективі значно збільшитися у зв’язку з поверненням депортованих. Однак, ні у Приазов’ї, ані в Криму греки не склали б більшості населення у власних національно-територіальних утвореннях. Невідомо було як поставиться до грецької автономії

місцеве негрецьке населення (українці, росіяни), що в кількісному відношенні переважало греків. Враховуючи негативне сприяння іншими етносами ідеї територіальної автономії для етнічних меншин у різних регіонах СРСР (напр., для поляків у Литві, німців у Поволжі, кримських татар у Криму) можна було очікувати такої реакції і у випадку з греками України.

Лідери грецького руху в Україні розуміли складність впровадження національних адміністративно-територіальних одиниць і підходили до цього питання досить обережно. Офіційні документи Республіканського товариства греків обминали питання автономії в будь-якій формі – районів, сільрад, не говорячи вже про область чи округ. Статут і програма РТГУ, прийняті на установчих зборах у грудні 1989р., не мали на меті створення національно-територіальної структури. Вимоги автономії не зустрічаються і в інших документах товариства

Голова РТГУ А. Ялі неодноразово на засіданнях Президії товариства, на сторінках газети “Логос” висловлювався проти запровадження грецької автономії в Україні. Таку ж позицію зайняли і первинні осередки Республіканського товариства [13].

Але заперечення автономії з боку загальноукраїнської організації не завжди було послідовним. У зверненні учасників конференції “Греки України: пошуки формування національної культури” до голови Верховної Ради УРСР Л. Кравчука в лютому 1991р. на першому місці серед вимог було створення однієї з форм національно-територіальної автономії [14].

На з’їзді радянських греків у Геленджикі представники РТГУ взяли участь у неофіційному формуванні уряду майбутньої, ще навіть територіально не визначеної автономії, а одному з делегатів від греків України, Д. Патричі, було довірено посаду міністра культури [15].

Але ж все-таки, усвідомлюючи практичну складність чи взагалі ілюзорність запровадження національно-територіальної одиниці саме в межах України, лідери грецького руху в республіці за наявності деяких суперечливих позицій загалом схильні були сказати автономії скоріше “ні”, ніж “так”. Поява подібних вимог в окремих документах була викликана, як здається, інерцією слідування за загальносоюзним рухом греків за автономію. Питання її створення мало, головним чином, політико-ідеологічне значення, тобто достатньо було одного декларування права на автономію.

Процес становлення і розгортання національно-культурного руху греків України у період „перебудови” цікаво порівняти із загальною схемою етнічного ренесансу національностей, яку визначають історики та етнополітологи. За нею, національно – культурне відродження відбувається у три етапи: збирання носіїв етнічності, мобілізація їх навколо певних ідей і лозунгів, політизація етнічності [16].

Грецький національний рух в період „перебудови” відзначався процесами, притаманними першим двом етапам цієї схеми. У 1988-1990 рр. потенційні етнічні лідери в окремих регіонах України починають відшукувати і групувати навколо себе одноплемінників. Зі створенням наприкінці 1989р. Республіканського товариства греків України відбулася консолідація раніше роз’єданого авангарду грецької етнічної ідентичності, який починає усвідомлювати себе етнічною групою в повному розумінні цього слова, тобто об’єднанням людей, що реально усвідомлюють свою етнічну спільність. Їх енергія спрямовується на мобілізацію етносвідомості грецького населення під гаслами ідей національного відродження.

При цьому слід відзначити, що не тільки мобілізація етносвідомості, а й навіть механічне згуртування носіїв етнічності відбувалися територіально і якісно нерівномірно. Слабко був охоплений етнічним структуруванням південноукраїнський регіон і Крим. Зовсім не було створено грецьких національних організацій в західній Україні. Та й на Донеччині структурування національного руху буде продовжуватися ще до кінця 1990-х рр.

Що стосується третього етапу схеми, то входження на шлях політизації був означений на загальносоюзному рівні грецького руху і виявився у вимогах доступу до політичної влади і створення територіальної автономії. Головний на той час прояв політизації – вимога автономії – в національному русі греків України виявився слабким і не виразним, і в цілому не відповідав прагненням і бажанням як маси грецького населення, так і його етнічних лідерів.

З проголошенням незалежності України, створенням демократичного законодавства щодо національних меншин, прийняттям Конституції, яка, з одного боку, гарантує їм вільний етнічний розвиток, а з іншого, не передбачає існування національних адміністративних одиниць, питання територіальної автономії було остаточно викреслено з кола завдань грецького етнічного руху.

### *Література*

1. Нагорна Л. Радянська національна політика // Політологічні читання. – 1995. – № 1. – С. 170.
2. Румянцева А.Є. Роль національно-культурних товариств в духовному відродженні національних меншин // Вісник соціально-економічних досліджень. Збірник Одеського Державного економічного університету (ОДЕУ). – Одеса: ОДЕУ, 1997. – Вип.1. – С. 39.
3. Калмакан И.К. Одесская греческая община: прошлое и настоящее (1795-1996гг). – Одесса – Афины: Аполлон, 1996. – С. 112.
4. Коноп Е. Мариупольскому греческому обществу – 10 лет: историческая справка. – Мариуполь, 1999. – С. 4.
5. Державний архів Донецької області (ДАДО). Ф. 326. Донецький обласний комітет Комуністичної партії України. Оп. 136. Спр. 15. Арк.36-37.



6. Поточний архів Союзу греків України. Інформація о греках України – керівних працівників, учених.
7. Республіканське товариство греків України (Устав, програма). – Донецьк, 1990. – С. 8.
8. Греки в історії Криму. Короткий біографічний довідник. / Відп. ред. В.І. Харабуга. – Симферополь: Таврія-Алгос, 2000. – С.78.
9. Бабич-Маринаки Б.І. Керченське грецьке культурно-просвітницьке товариство (КГПО): становлення, цілі, результати діяльності // Україна–Греція: історія і сучасність: Тези II міжнародної науково-практичної конференції Київ, 22-24 лютого 1995р.). – К., 1995. – С.31-32.
10. Греки України: історія і сучасність / Матеріали науково-практичної конференції “Греки України: пошук і формування національної культури” 9-19 лютого 1991. – Донецьк, 1991.
11. Матеріали I (учредительного) Всесоюзного з'їзду греків СРСР, Геленджик, 29-31 лютого, 1991. – Кримськ, 1991. – С. 18.
12. Рябошапка Л. Правове становище національних меншин в Україні (1917-2000). – Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2000. – С. 355.
13. ДАДО. Ф. 1. Оп.136. Спр.13. Арк. 65.
14. Кто вы, греки Приазовья. // Логос. Історико-просвітницький і літературно-художественний орган Республіканського товариства греків України. – 1991. – № 4 (квітень).
15. Поточний архів Державного комітету України у справах національностей та міграції. Інформаційно-довідковий матеріал про сучасне становище греків Приазов'я, 1995.
16. Ребкало М. Етніонаціональні процеси в сучасній Україні: досвід, проблеми, перспективи. – К: Українська Академія Державного Управління при Президенті України, 1994. – С. 36.

*Сєкунова Ю.В.  
Національний педагогічний університет  
імені М.П.Драгоманова*

### **Л.БИКОВСЬКИЙ ЯК НАУКОВО-ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ ДІЯЧ В УКРАЇНСЬКОМУ ЧОРНОМОРСЬКОМУ ІНСТИТУТІ**

Громадсько-політична діяльність на початку ХХ століття сприяла виробленню новітньої національної ідеології, популяризації ідей національно-визвольного руху серед мас, що набуло свого розвитку в подальшому. Це дало можливість доценту, інженер-економісту, історичу Л.Биковському (1895-1992) усвідомити й формувати українську ідею, українське питання – своєрідну концепцію, яка не лише